

המזרח התיכון הסוביטי

(הערות גיאוגרפיות ואסטרטגיות)

בימים אלה, כשארצות המזרח התיכון נהפכות לעורף בלתי-אמצעי כמעט של החזית העולמית הגדולה, יש אקטואליות מיוחדת לדברי קרוזן, המדינאי האנגלי המפורסם, שנאמרו עוד לפני חמשים שנה על אסיה התיכונה. הוא הביע אז את דעתו באופן ציורי, שתורכסטן, אפגניסטן, עבר-הים הכספי ופרס אינן אלא לוח-שחמט, וערוך עליו משחק, שתכליתו — שלטון בעולם.

בקופות-הבטחון של המטות-הכלליים אשר לאומות הלוחמות הולכים ומתרבים התיקים המסומנים זה כבר במלה „דחוף“, והם מכילים חומר במכנה-הנוף של החבל, תכניות מתכניות שונות לפעולות צבאיות, ידיעות על כוחות מזויינים ותוצאות של חקירה מדוקדקת בדבר מהלכי הרוח הפוליטיים בעמים היושבים בחבל זה. השאלות בענין זה הן מסועפות כל-כך וחשיבותן רבה כל-כך, שיש צורך בספר מקיף על נושא זה, אשר ינתן לקצין המשכיל ולמעין, ואולם ספר כזה טרם נכתב, והדברים הבאים כאן, שהיו ראויים אולי לשמש כעין סקירה מסכמת לחיבור כזה, אינם, למעשה, אלא ציונים וליקוטים מתוך הספרות הענפה והמפוזרת.

השטחים הנרחבים של אסיה התיכונה, הכוללים בתוכם את פרס, אפגניסטן, קוקו, את הרפובליקות הסוביטיות באסיה התיכונה, את החבלים הצפוניים של הודו ואת תורכסטן הסינית (ולשלמות המסכת גם את אסיה הקטנה, הנחשבת בדרך כלל על המזרח הקרוב), — עלולים ליהפך לשדה קרב בכל אחד מארבעת המקרים המובאים בזה: א. התפרצות הצבא הגרמני דרך קוקו או דרך אחוזות הרוסים באסיה התיכונה. ב. התנפלות על תורכיה. ג. התפרצות מאפריקה דרך ארץ-ישראל. ד. התקפת יפנים דרך הודו או מונגוליה.

שדה קרבות אפשרי זה משתרע בחלקו הרחב מן הים האגיאני עד לטיבט ותופס כאן שטח בשיעור של יותר מ-500 אורך, כחמשת אלפים קילומטרים, וממפרץ-ערב ועד אומסק בשיעור של 300 רוחב, או שלושת אלפים קילומטרים, כלומר, — בהדגמה גרפית, — שטח של שתי אירופות (כלי רוסיה), אחת הררית, הכוללת את אסיה הקטנה, את רמת אירן, את הודו הצפונית ומקיפה 60 מיליון אוכלוסים, והשניה, ברובה אדמת שממה וערבה, בת 30 מיליון אוכלוסים, כולה בתחומי רוסיה הסוביטית ומובדלת מן הראשונה בערך במקבילה ה-40. שטח ארץ זה, התופס 9 מיליונים קילומטרים מרובעים — מעין גורל אחד מאחד אותו, ודברי ימיו מעידים כי תמורות גיאולוגיות ופוליטיות שנתרחשו בקצה אחד שלו, הגיעו, במוקדם או במאוחר, לקצה האחר. ואלה הן התכונות האופייניות של הארץ הזאת והמאורעות העיקריים בעבר שלה, אשר טבעו את רשמם על מצבה כיום ועל טבע העמים היושבים בה:

(א) הרים ורמות גבוהים ביותר בדרום, כדמות חומה ארוכה בת חמשת אלפים קילומטרים. (ב) ערבות ומדבריים גדולים ביותר, למן הים הכספי ועד מדבר ג'זיר. (ג) תופעות של רעידות אדמה שאינן פוסקות עד היום, המוכיחות כי חבל-ארץ זה טרם שלמה מלאכת בריאתו הגיאולוגית. (ד) שרידי ציויליזציות גדולות בעבר. (ה) גשר-תמיד לנדודי עמים; דרך מבואות ומעברים למאות, למן שערי ג'ונגר בהררי ג'ונגר, ליד ים-בלקש במזרח, ועד שערי קיליקיה בהררי טאורוס במערבו של החבל,

עשו דרכם גייסות של מנצחים ומנוצחים בנדודיהם. ו) כתוצאת הנדודים האלה קמו בריות לאומיות למאות, נידחות בהרים וערבות, מוזיאון אתנוגרפי של עמי-העולם, זרים זה לזה וקרובים זה לזה וקרובים-למחצה, המובדלים זה מזה לעתים קרובות באופן מלאכותי על ידי גבולות-מדינה של ארצות שונות. ז) השתיכותם של רוב האוכלוסים לדת מוחמד. ח) מקורות-נפט בכל מקום. ט) מדיניות ישבנית בלתי מיוצבת עד היום: רוסיה כבשה את אחוזותיה באסיה התיכונה ואנגליה השתלטה בהודו בזמן מאוחר בערך. י) התחרות בין אנגליה ורוסיה, שהפכה את המחצית התחתונה של אסיה התיכונה למחיצה בין הודו ורוסיה. יא) מלחמת העולם הקודמת והמהפכה ברוסיה, שזעזעה מקץ דורות רבים את כל ארצות אסיה התיכונה ועמיה עד היסוד. יב) נסיון של אומות לעשרות באסיה התיכונה להגדיר עצמן הגדרה לאומית וממלכתית. יג) תזוזה שחלה בכלכלה העממית וביחסים החברתיים אצל עמי החבל. יד) חמש-עשרה שנות התפתחות שלווה, בערך, במסגרת הדיקטטורות של תורכיה, פרס ואפגניסטן בדרום ושל רוסיה הסובייטית בצפון.

כל הדמות המיוחדת הזאת של הרים ומדבריות, של אקלים ותנאי-תחבורה, וכן, במידה לא פחותה מזו, סגולותיהן של עשרות אומות, ששימשו נושא למריבות-תמיד בין שתי אימפריות, אומות שנתעוררו בכוח המלחמה, בתקוות השלום הורסילי והמהפכה הרוסית, ואשר הקימו אחרי כן דור שלם במסגרת של דיקטטורות, — כל אלה מהווים קומפלקס, שיעורר מחשבות רבות בלב כל מטה-כללי, בתכנון תכנית להתקפות ולהתקפות-נגד באסיה התיכונה.

ענין מיוחד יש לחקירת אסיה התיכונה הרוסית וחבל קוקז, לאור מלחמה בין גרמניה ורוסיה ועם התקרבות גרמניה לקוקז וגידול משקלם היחסי של העמים הבלתי-סלווים ברוסיה הסובייטית. מתוך 170 מיליוני האוכלוסים של ס.ס.ר. (1939) היו 125 מיליונים (73%) רוסים, אוקראינים ובלרוסים ו-45 מיליונים (37%) לא-סלווים, שמהם יושבים 30 מיליונים (18%) באסיה התיכונה ובקוקז. ואולם לאחר כיבוש אוקראינה, רוסיה הלבנה וחלק של רוסיה עצמה נשתנה היחס הזה במידה רבה. 120 מיליון האוכלוסים הנשארים מצטרפים מ-75 מיליון סלווים, כלומר 62%, ו-45 מיליון לא-סלווים, שהם 38% (מאלה 26% באסיה התיכונה ובקוקז). והיחס בין השטחים המיושבים על ידי סלווים ולא-סלווים הגיע למצב של 1:1.

כל זה מחריף את ענינו בנושא הזה, ומן הראוי שנעמוד במפורט על שאלות מבנה-הנוף והאקלים של המקומות הללו, על צורות ההובלה ועל תנאיה, על חקר האוכלוסים מבחינה אתנית, על תקוותיהם ונטיותיהם, על התנהגותם בימי מלחמות-האזרחים והמהפכות, וביחוד על המגמות הפן-איסלמיות והפן-תורכיות; מתוך כך תעלינה מסקנות מעשיות בנוגע לטקטיקה ולאסטרטגיה בחזיתות-מלחמה אלה, בנוגע לערכם של סוגי החיל השונים להגנת העורף, בנוגע לפעולת הטור החמשי, לאפשרויות של מעשי הרס וכו' וכו'.

אפשר לחלק את חקר בעיית אסיה התיכונה לשניים, כחקר במקום ובזמן. על גורמי המקום יש ליחס את שאלות האורוגרפיה, האקלים, התחבורה וכו', אל גורמי הזמן — את החלוקה האתנית, את טבעם של העמים ואת דרך התנהגותם. נפתח בגורמי המקום.

קוקז

התקפה גרמנית על קוקז ואירן עלולה לבוא בצורות שונות: דרך צפון קוקז, דרך רצועת-חופו בים השחור, דרך אסיה התיכונה הרוסית, או דרך תורכיה. כל

אחת מן האפשרויות האלו תפגע באחד או באחדים מתוך ארבעה שדות המלחמה הבאים, השונים זה מזה בתכונותיהם: (א) קדמת-קוקו. (ב) רכס-ההרים הקוקוי וארץ-הרמות אשר מעבר לקוקו. (ג) הערבות והמדבריות של אסיה התיכונה. (ד) שרשרות ההרים של אסיה התיכונה הסוביטית.

קדמת-קוקו. – כלומר אותו חלק של מיצר-היבשה הקוקוי, הנמתח מצפון לרכס הקוקוי שתופס את שליש השטח של כל החבל, – היא כעין המשך למישור של רוסיה האירופית. בחלקה הצפוני עוברת שפלת הנהרות קומא ומניטש; לפני היתה כאן קרקעית של מסרץ שהיה מחבר את הים הכספי אל הים השחור. שטח-ארץ זה אינו נבדל בשום דבר משדה-המערכה של רוסיה המרכזית, מלבד בטבע-הערבה הבולט אשר לו ובנדירות-התושבים הרבה יותר. אין הוא קובע תנאי-מלחמה מיוחדים ואינו מחייב טקטיקה חדשה. והוא הדין בנוגע לחלק הדרומי של קדמת קוקו. – ארץ-מישור המשתרעת כלפי צפון-מערב וצפון-מזרח, המתנשאה בדמות רמה שטוחה בתוך והמשמשת פרשת-מים בין הים הכספי והים האזובי. היא מסתיימת בגלי גבנונים המתמזגים עם מרגלות ההרים של הרכס העיקרי. אקלימה של קוקו דומה לשל דרום-רוסיה, רק חם ממנו במקצת ויבש ממנו. (מעלת-החום הממוצעת בינואר, לפי צלסיוס, – 6, ביוני – 24, וכמות המשקעים 300–500 מילימטרים).

שדה-מערכה מסוג אחר לגמרי נמצא בחלק האחר של קוקו. כאן תערך ההיאבקות בתנאים שונים לגמרי, אשר ידרשו גם טקטיקה אחרת.

הרכס העיקרי, ההולך מצפון-מערב לדרום-מזרח, לרחבו של כל המיצר, מהווה חומה שארכה 1400 קילומטר, בקירוב, ורחבה, בחלקה האמצעי, 90 קילומטר. החלק הזה הוא הגבוה ביותר. ממזרח לקונק (16,500 רגל) וממערב לאלברו (18,500 רגל) הרכס מתנמך. בכל השרשרת הזאת יש יותר מ-150 שיאים שגבהם עולה ליותר מ-12 אלף רגל. בקו מקביל לרכס העיקרי הולכים רכסים אחרים, אם גם נמוכים ממנו, אף הם גבוהים בהרבה מקו-השלג. אולם תהא זו טעות גדולה מצדנו לחשוב שהרכס הקוקוי אינו בר-מעבר לשם התקפה על עבר-קוקו. ההתקפה ניתנת להערך בשלוש מגמות: לאורך שפת הים השחור, לאורך שפת הים הכספי ובדרך הרכס עצמו. בשני המקרים הראשונים אפשר לשתף טנקים ותותחים כבדים, אם כי הקרב יתחולל בשטח צר למדי. בהתקפה דרך הגבנונים הנמוכים של הרכס ישתתפו בעיקר חיל-רגלים וארטילריה קלה, ומקום רב בהתקפתם ינתן לאוירוני-ההפצצה. יש להניח, כי בעית חיל-האויר להתקפה ולהגנה בהרי אסיה התיכונה תתפוס אותו מקום יסודי, שתפסה בעית הטנק בקרבות שבאפריקה הצפונית (ואשר תחמיר עוד יותר במדברות של אסיה התיכונה). תנאי הטיס בהרים מחייבים להשתמש במטוסים מותאמים לכך במיוחד. מפציק-הצלילה יבליט כאן את ערכו כאמצעי-להתקפה, בהיותו מסוגל ל"דקירה" גם בעמדות המצומצמות אשר בהרים ונקרות. כאמצעי של קשר יהא חשוב מאד ה-אבטו-ג'ירו, הממריא ויורד באופן מאונך כמעט, כלומר מסוגל לפעולה גם במגרשי-טיס קטנים ביותר. בכלל יש להעיר, כי מיעוט השטחים בהרים, המתאימים להקמת אוירודרומים, יחייב התכוננות מראש, ובין השאר גם ניצול מלא של האפשרויות הגדולות שישנן בהרים לקביעת סוללות תותחים בפסגות לשם הגנה אנטי-מטוסית על נקודות שבעמקים. כן יש להביא בחשבון את הנסיון בנפות של צפון מזרח הודו. ערך לא פחות מזה יש ליחס במלחמת הרים לפלוגות-צבא מיוחדות אשר תשקנה אותו "משחק-מחבואים" שמשחק הטנק בחיפושיו במדבר. תנועות-העקיפין שלהן בהרים, התקפות-החתף שלהן וכן

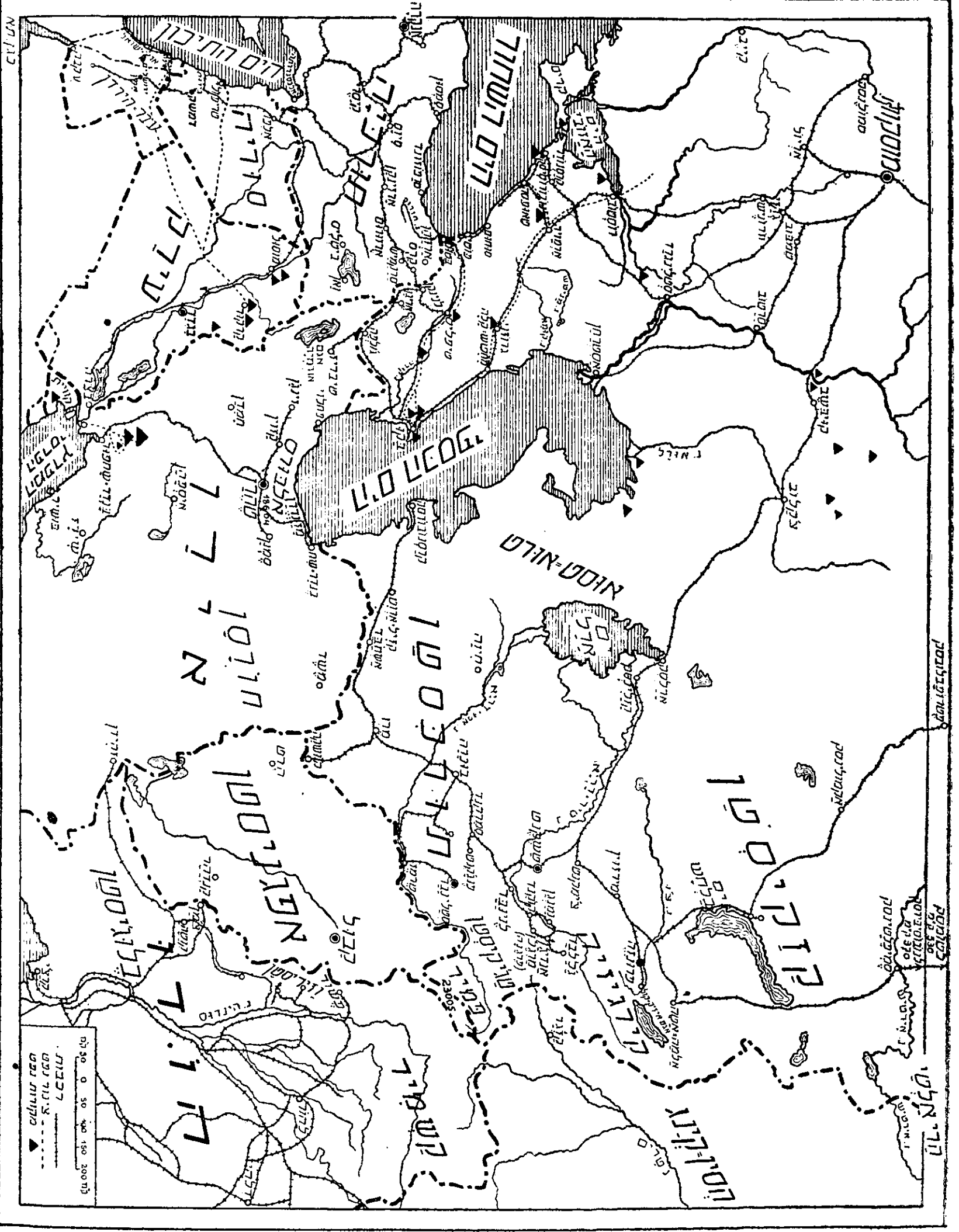
עקיפת הכוחות הנלחמים עם שפת-הים, ייצרו, יחד עם פעולת המטוסים, את התמונה האופיינית של קרב בהרים. בעיות הקשר והאספקה שקושיין נתגלה בתנאי הקרב במדבר, יהיו כאן עוד קשות ומורכבות יותר.

כל השאלות הללו נוגעות ביתר שאת גם לכל השטח המשתרע מדרום לרכס העיקרי עד הגבול הפרסי והתורכי, המכונה בשם עבר-קוקו. מלבד שלוחות הרכס העיקרי, והמישור הגרוזי המקוטע דרומית להן, אתה מוצא בשטח זה גם גוש הררי גבוה, אשר רכסיו מתפשטים על פני עבר-קוקו וקצוותיה. גוש זה נקרא בשם קוקו-הקטן. גבהו הממוצע 3500-4500 רגל ופסגת-הרכס מגיעה ל-8500-9000 רגל. שרשרת הרי-סורז, המסתעפת מאמצעיתו, מחברת אותו אל הרכס הקוקו. השיאים הגבוהים ביותר של קוקו-הקטן נמצאים בגבולות תורכיה, והם: אלג'ז (13,500 רגל) ואררט הגדול והקטן (17000 רגל ו-12,700 רגל). הטמפרטורה הממוצעת בעבר-קוקו בינואר היא $+4$ (צלסיוס) וביוני - 28. כמות המשקעים שונה ומגיעה ל-500-1500 מ"מ; הכמות הגדולה ביותר בכל ס.ס.ס.ר. יורדת על אדמת חוף הים השחור ועל מורדות הדרום של הרכס הקוקו.

מסילות-הברזל תמלאנה תפקיד רב ערך, הן בהגנה והן בהתקפה, לאספקת בסיסי הצבא העיקריים. ערך פחות מזה יהיה להן מבחינה טקטית, כלומר לעזרת ההתקפה עצמה, כפי שהוכח בחזיתות אחרות. במקרה של התקפה גרמנית מצפון וניתוק קוקו מעל רוסיה עלול לעבור כל הבסיס של ההגנה הצבאית, ומתוך כך גם של ההובלה, דרומה, למקומות של חניית הצבא הבריטי. מבחינת האסטרטגיה והאספקה אפשר לחלק את מסילות-הברזל של קוקו ל-6 מסילות עיקריות:

א) שתיים חותכות את צפון-קוקו ומחברות אותו אל רוסיה המרכזית. ב) אחת הולכת לאורך הים הכספי. ג) אחת הולכת לאורך הים השחור. ד) אחת חותכת את עבר-קוקו. ה) אחת הולכת ונסבה על פני גבולות עבר-קוקו עם תורכיה ופרס. מסילת-הברזל העיקרית המחברת את קוקו אל רוסיה, מתחילה ברוסטוב, עוברת על פני ארמור וגרוזני ומגיעה עד מחטש-קלה שעם חוף הים הכספי. הדרך השנייה עוברת רק בצפון קדמת-קוקו, מחברת את סטלינגרד אל נובורוז'סיסק, בדרך קרסנוודר. לפי שמסילה זו חותכת את המסילה הראשונה במרחק של 150 ק"מ, בערך, מרוסטוב אין ערכה רב לצרכי חיבור אל רוסיה, במקרה שעיר זו תפול. מסילת-הברזל בשפלה שלאורך הים הכספי מחברת את מחטש-קלה אל בקו. מסילת הברזל לאורך חוף הים השחור נועדה לחבר את נובורוז'סיסק אל בטום וטיפלים דרך פוטי, אולם חלק לא גדול ממנה, מצפון לסוחום, טרם נשלם.

המסילה החמישית שתחילתה בבקו, חותכת את עבר-קוקו ופונה לצד בטום, דרך טיפלים. המסילה הששית מתחילה בטיפלים, יורדת אל לנינגן, הולכת בקו מקביל לגבול התורכי במזרח, ומשם לאורך הגבול הפרסי, דרך תחנת ג'ולפה אל בקו. בתחנת ג'ולפה היא מתחברת אל מסילת הברזל הפרסית הבאה מטבריו. אין עדיין חיבור-רכבת בין טהרן לטבריו, והנקודה האחרונה במסילת-הברזל בקו זה, ההולך ונבנה, היתה קודם קזוין ועכשו זינג'ן. מדרום-מערב ללנינגן יוצא סעיף-מסילה לא גדול, המחבר את קוקו אל מסילת הברזל התורכית ההולכת לקרס. זוהי מסילת-הברזל התורכית היחידה החותכת את מזרח אסיה הקטנה. מסילה זו הולכת דרך קרס, ארזרום וארזינגן לעבר קיסירי, וממנה מסתעף ענף צפונה, דרך תחנת ס'נס, ומגיע אל סמסון, הנמל התורכי שבים השחור. לדרך זו נכון תפקיד במקרה של התקפה גרמנית מהמצרים, או מחוף הים השחור.

בכל הפעולות אשר תתחוללנה במקומות הללו תהא התעודה העיקרית של המפקדה להכין את הפעולות, מתוך שימת-לב לכל הפרטים. הקרב עצמו יהיה קצר לעתים, והנצחון יהיה לאותו צד אשר ישכיל לפתור את שאלות ההובלה, המים והמזון ואשר ידע להביא את הצבא עד שדה-המערכה במצב כשר לקרב. נראה, שדלדול הצבא וארגון-אספקה גרוע, אשר להם היה תמיד ערך עיקרי במלחמות הרים ומדבריות, מוסיפים להיות גורמים אדירים גם כיום. מהמון הדוגמאות מתולדות המלחמות בעבר, אפשר להביא ביחוד את מסע-התורכים בשנת 1914, בפיקודו של אנור-פחה. החיילות, המגויסים ברובם באנטוליה, היו פאר הצבא התורכי ומרובים ממתנגדיהם הרוסים. במסע זה נגד ריכוז הרוסים ליד סֶרְקְמִיש, וכן לעבר אַרְדֶּהן, נועד לתורכים סבל רב ביותר מחמת המעבר הקשה בהרים המושלגים ומליקויי האספקה, עד כי מ־150 אלף אנשי הגייס חזרו לבסיסייהם רק כשלושים אלף איש. השברון התורכי היה גדול כל כך, שאף יד-הברזל של מוסטפה-כמאל-פחה ושל ראש המטה שלו, הקולונל איזמת (כיום נשיא הרפובליקה התורכית), לא עצרה אחרי כן. בשנות 1916-17, להקים שנית את כוחות הצבא, וכשיצא כמאל-פחה אחרי המהפכה הרוסית לתקוף את הצבא הרוסי המסתלק מן החזית, מתגשמת ההתקפה הזאת (בה כבשו את וֶן, ביטליס והתקדמו אל בטום) באטיות רבה ומתוך קשיים גדולים. עם זה צריכים אנו להמנע ממשקנות מוטעות, שתלאותיהם של התוקפים בתנאים קשים אלה תהיינה תמיד מרובות משל המתגוננים. דרכי-המלחמה החדשות, כשרון הארגון של הגרמנים וראייתם את הנולד במסיבות קשות, ופעמים גם הנתקותם של הצבאות המתגוננים, — גורמים אלה עלולים להמיט שואה על ראשם של בעלי מסקנות כאלו. כאן נחוצה התגוננות דינמית. ועיקר-העיקרים: הכנה בעוד מועד. נסיונו של הגנרל ווינל מימים שהיה נספח בריטי ליד הארמיות הרוסיות בקוקז, ב־1916-1917, ודאי שיאפשר לו לנצל באופן תכליתי ביותר את תנאיה הטבעיים של זירת-מערכה זו.

אסיה התיכונה של רוסיה הסובייטית

תמונה אחרת לגמרי תגלה לפנינו באסיה התיכונה של רוסיה הסובייטית. ארץ זו משתרעת מאורל והים הכספי במערב עד אֶלְטִי והגבול הסיני במזרח, מפרס ואפגניסטן בדרום ועד פלכי טובולסק וטומסק בצפון. מבחינת הטבע ומבנה הנוף נחלקת הארץ הזאת לשני חלקים נבדלים זה מזה בתכלית — חלק-המישור וחלק הריי. בחלק-המישור של הארץ, התופס $\frac{1}{2}$ מכל שטחה, משתרעים מישורים נרחבים שאדמתם אדמת חומר ומלחה, ומדבריות-חול שוממים ללא-מים, המתנשאים בדרך כלל בגובה של לא יותר מ־300 מטר מעל פני הים. שדה-מלחמה זה הוא נוח מאוד לפעולות-טנקים. במקומותיו הגרועים ביותר הוא מזכיר את לוב, ובאדמות החומר והמלחה הרי הוא מהוה כביש טבעי לתנועת טנקים וכלי-ירייה. יש להניח כי שאלות התימרון והקשר של היחידות הממונעות תקבלנה בשטחים נרחבים אלה ערך רב יותר אף מאשר בלוב. חלק המישור של הארץ הזאת עטור למלוא ארכו מדרום בשרשרת הרים בלתי-פוסקת, המתחילה כמעט ליד חופי הים הכספי והולכת ומרחיקה לעמקה של יבשת אסיה (שלוחות גושי הודו-כוש, טֶיֶן-שֶׁן, פֶּמִיר-אלטי). ההרים הללו חוצים בין הארץ הזאת ובין ימי הדרום ומפקירים אותה ללהט השמש התת-טרופית. יש מקום לפקפק באפשרות, שהרים אלה ישמשו מקום מערכה-במקרה של התקפה גרמנית דרך פרס, או של התקפה יפנית על רוסיה דרך צפון הודו

או הסינקינג (תורכסטן הסינית). זהו בלי ספק החבל הקשה ביותר בעולם, אשר תנאיו הכבדים עולים לאין שיעור על כל מה שמנינו בקוקו.

חלק הערבה והמדבר של הארץ מצטיין באויר יבש ביותר, בכמות מועטת של משקעים, בחום גבוה בחדשי הקיץ ובקור גדול למדי בימי-החורף. על פני שטח גדול הוא בנוי שכבות-חול המשנות בלי הרף את צורתן בהשפעת הרוח, או שפלות-מלחה הזרועות פה ושם אגמי-מלח מתאדים וחרבים. פה ושם, על פני הקרקע המלוהט, עולים מיני צמחים נדירים, על הרוב בעלי עלים זעירים או מחוסרי-עלים לגמרי, אך עבי גבעולים וענפים. יש לראות את אקלים הארץ הזאת כעיקר ראשון במעלה לחישוב הטקטיקה בשדה-מלחמה זה, והוא צריך לשמש כמין מדריך-של-חובה לכל גנרל-אפסנאי (קנרטירמיסטר). אשר נכוננו לו כאן תפקידים חשובים. ההתאדות המרובה של המשקעים היא אחת מתכונותיו האופייניות ביותר של החבל. מכאן התמורה העמוקה המתחוללת בטבע הארץ וההרבותו האטית והמתמדת של כל האגן. באורח ציורי נוכל לתאר לנו, שהקרב מתחולל כאן על פני קרקע ים שחורב.

ההתאדות השנתית בטשקנט וסמרקנד גדולה פי שלושה מכמות המשקעים, בפרגנה – פי שבעה, בנוקוס – פי 27, ובפטרואלכסנדרובסק – פי 36. ההתאדות בימי הקיץ גדולה מכמות המשקעים: בנוקוס פי 85, ובפטרואלכסנדרובסק פי 270. קו אופייני בטבע הארץ הזאת יש לראות בערפליות הנסוכה על פני האטמוספירה שלה – שהיא, אל נכון, פרי פעולת גומלין של גרגירי אדמת-לס (קרקע צהוב, פורה, המצטבר על מדרוני הרים מגרגירי חול-מדבר הנישאים ברוח) דקים ביותר ואדי-מים. ערפליות זו תחייב, ודאי, תשומת-לב רבה בשעת בדיקת תנאי הטיס, ההפצצות האויריות, הקרב באויר ופעולת התותחים האנטי-טוסיים והאנטי-טנקיים. מן הרוחות שוררות כאן על הרוב הרוחות הקרות היבשות, הצפוניות והצפוניות-מזרחיות.

תשומת-לב מיוחדת מעירה השפלה הארלית-הכספית; יש לשער, שמקום זה ישמש דרך לנסינות-עקיפה של הצבא הגרמני במקרה של הגנה רוסית מוצלחת בצפון קוקו. כן יש מקום להנחה, שאם יצליחו הגרמנים בפעולותיהם יתקדמו עד ארלסק, כדי לחתוך את מסילת-הברזל (קויבישב-טשקנט), ואחרי-כן ישימו פעמיהם דרומה, מתוך כונה לעבור את אוסט-אורט, לפתוח חזית בפרס ולהכנס לקוקו מצד דרום. השפלה הארלית-הכספית היא המקום היבש ביותר בס.ס.ר., ארץ ללא נהרות, או שנהרותיה זורמים רק זמן מועט אחרי הגשמים והפשרת השלגים. הטמפרטורה של חבל עבר-הים-הכספי גבוהה רק משהו מאשר בשאר אסיה התיכונה, ואולם היבושת הקשה ביותר (בקרטנובדסק יורדים רק 166 מ"מ משקעים בשנה) והתלהטות החול עד ל-70⁰–65 גורמים ליצירת חום, שאינו נופל מחומה של לוב. העדר אוכלוסים (פחות מאיש אחד לקילומטר מרובע) וערים, – אשר מסביב להם היטיבו הרוסים ביותר להתגונן במלחמה זו, – גורם קשיים להגנת המקום הזה. כידוע קיים כאן רק מפעל אחד לטיהור מים ממלח, וכל ריכוז-חיילים ניכר לחזית הגנתית ידרוש בודאי משיכת קוי-מים (דוגמת הקו שבנו הבריטים במלחמה הקודמת במסעם בסיני) מן המקומות העשירים במים – מחופי אמו-דריה או ממזנדרן.

רוסיה הצארית בשעתה שאפה כל הימים לחדור דרך אוסט-אורט לחינה והודו. מסע שלא תוכן כהלכה, בימי פטר הראשון, נסתיים באבדן המשלחת הצבאית של הנסיך בקוביץ-צ'רקסקי. וכן עגום היה סופו של מסע הקוזקים בימי המלך פול, אשר הבטיח להם את כל אוצרותיה של הודו. הרחיק יותר מסעו של הגנרל פרובסקי

בשנות 1839-40. משלחת זו צריכה היתה לעבור דרך של יותר מ-1000 קילומטר. היא יצאה לדרכה בנובמבר, שלא לשהות בקיץ במדבר, והיתה מורכבת מ-3½ בטליונים של חיל-רגלים ושלושה גדודי קוזקים, ובסך הכל 4000 איש, ועמם 20 תותחים ו-10 אלפים גמלים. ארגון החניות היה רע, לא היה די דלק למדורות, כן נתגלה גרעון בלבוש, ו-20% מן הגמלים נמצאו פסולים. השלג העמוק, הסופות והקור הרבו מחלות ותמותה. עד שהגיעו לחצי הדרך אבדה יותר ממחצית האנשים והגמלים, ובחודש פברואר פנה המסע בדרך חזרה. המסע האחרון דרך אוסט-אורט, שנסתיים בכיבוש חייה, החל בפברואר 1873, ובראשו עמד הגנרל קאופמן. השתתפו בו 13 אלף איש ועמם 4,500 סוסים ו-20 אלף גמלים. הצבא הלך בשלוש שדרות (מג'ינק, קזלינסק וחופי הים הכספי), ואחרי שהתגבר על קשיים עצומים והתענה בחום ואבק במדבריות-אין-מים, התאחדו הפלגות והגיעו עד חייה בסוף חודש מאי, ומקץ יומים כבשו אותה. כל סופרי-המלחמה של רוסיה מדגישים, שכמעט כל הקרבות באסיה התיכונה היו קצרים ודרשו קרבנות מועטים בערך, מה שמעלה על הדעת את תוצאות נסיונם של האנגלים בהודו. טשקנט, שהיתה עיר בת 100 אלף תושבים, ומגיניה 30 אלף, ולהם 50 תותחים, נלכדה בסער על ידי פלגה בת אלפיים איש, מצוידת ב-12 תותחים. צבא בוכרה, בן ארבעים אלף איש, הוכה על ידי פלגה בת 3 אלפים איש. קשה מעצם המלחמה היתה ההתגברות על החום, על חוסר המים, על החולות הניגרים. מכל המסופר כאן אפשר להסיק שלוש מסקנות: שעבר-הים-הכספי שימש תמיד דרך בלתי-נמנעת להתקפה מן הוולגה ומאורל על תורכסטן או חורסן; שאם צבא בן 13 אלף איש, בלויית גוף-אספקה כבד בן 25 אלף גמלים וסוסים, הצליח לפני שבעים שנה לעבור את השטח הזה בשלושה חדשים, הרי בתנאי ימינו ניתן הדבר להיעשות הרבה יותר מהר; ושלישית: שגם כאן, כמו בקוקו, יהא ערך מכריע להכשרת התנאים להתקפה והגנה, הכשרה שתיעשה בעוד מועד לכך. אי-ידיעת התנאים, או חוסר האפשרות התכנית להתגבר עליהם, הכשילה את המצביאים בימים מלפנים. לא כן הדברים כיום.

עם כל ידיעתנו את תנאי המלחמה הממוכנת של ימינו, יש להניח כי בתנאי המדבר, וביחוד באיזורי מרגלות ההרים, עוד ימלאו הגמל והסוס את תפקידם מאז וכי מיליון הגמלים ומאתים אלף הסוסים האסיתיים (סוסי-הקוזקים הנוודעים) אשר לאסיה התיכונה הסוביטית ישמשו אחד המשענים החשובים בקרבות לעתיד. גהרות אסיה התיכונה, כנהרות קוקו, אינם ראויים כלל לשמש אמצעי-תחבורה, ולכך תשמש בעיקר מסילת-הברזל. שלוש מסילות-ברזל מחברות את אסיה התיכונה אל רוסיה. האחת מתחילה בקויבישב והולכת דרומה-מזרחה, על פני ים אַרַל, עד טשקנט. השניה מתחילה בנובוסיבירסק, והולכת דרומה-מזרחה דרך סְמִיפֶלְטִינסק, דרך אַלְמָה-אַטָה בירת קֶזְקֶסְטֶן ודרך צ'ימקנט עד טשקנט. השלישית מתחילה בפֶטְרו־פֶבלובסק (אשר עם מסילת-הברזל הטרנס-סיבירית) ועוברת דרך אַקְמולִינסק, דרך העיר החדשה קֶרְגֶנְדָה (166 אלף תושבים) הבנויה באיזור חשוב של מכרות ותעשייה, עוקפת את אגם בֶלְחֶש (ששטחו כשטח ארץ-ישראל המערבית) ומתחברת עם „תורפֶסיב“ (מסילת-ברזל המקשרת את תורכסטן וסיביריה) על הנהר צ'ו.

בנית מסילה זו נסתיימה רק עכשיו. בזכותה תוסיף אסיה התיכונה להיות מחוברת אל סיביריה בשתי מסילות-ברזל, גם במקרה שקויבישב תפול. לשאר המסילות — ערך פנימי ואסטרטגי. ממערב למירוז'ין (על מסילת „תורפֶסיב“) מסתעף סעיף-מסילה אל פְרוּנְזָה, בירת קירגיזיה, ומוסיפה והולכת מרחק-מה לעבר אגם אִיסיק־קֶלֶן.

קול. מדרום לטשקנט הולכת מסילת-ברזל ארוכה ביותר דרך סמרקנד, בוכרה, מרו, לאורך גבול אירן עד קרסנובודסק שלחוף הים הכספי. למסילה זו סעיפים שונים. במזרח הולך ענף אחד אל לנינגרד וקוקנד, ואף הוא מסתעף בדרכו לשני סעיפים, אל נמנגן ומרג'ן (פרגנה), ושוב הם מתאחדים באנדיג'ן, והענף מסתיים בג'לל'בד. מסמרקנד הולך ענף אחד לא גדול וחודר לטג'יקיה, עד פנג'קנט. הענף הנמתח מבוכרה דרומה מגיע עד טרמז, שעל גבול אפגן, ומשם הוא עולה עד סטלינגרד. בירת טג'יקיסטן. ממרו יורדת המסילה עד לגאת-המדבר קושקה שעל גבול אפגניסטן. כדאי להתעכב על אותם ההפסקים במסילות הברזל שנתהוו בין קוקו לאסיה התיכונה מצד אחד ובין המזרח הקרוב אל הודו מצד שני. הפסקים אלה נתהוו כפרי הפוליטיקה להקמת מדינות-חיץ, והם עולים עכשו במחיר יקר של אי-נוחות ועכובים. אין חיבור בין זינג'ן לטבריו (כ-350 קילומטר בקו ישר), שהיה מחבר את המסילה הטרגנסאירנית אל קוקו. אין חיבור בין קזוין לגבול התורכי, אשר משם ימשך סעיף-מסילה תורכי אל ארורום. אין חיבור בין בנדר-שח לקזיל-ארנט ואשחבד, אשר יחבר את המסילה הטרגנסאירנית אל אסיה התיכונה הסובייטית.

אין חיבור בקו סמנן-משד (920 קילומטר) אשר יחבר את המסילה הטרגנס-אירנית אל קושקה, ביחוד רבות הפרצות האלו בחיבור אל הודו. הרשת ההודית שולחת ארבע קרני מישוש אל הגבול האפגני וקרן אחת אל הגבול הפרסי. לפחות שתיים מאלה אפשר היה לחבר אל המסילות הרוסיות. האחת צ'מן-קנדר-הרט-קושקה. השניה: פשוור-קבול-טרמז.

ידוע שישנן תכניות מעובדות לפרטיהן בנוגע לכל מסילות-הבינים החסרות, ואולם חילוקי דעות פוליטיים שימשו מניעה לחיבור הנקודות האמורות. מובן מאלו כי כל זה אינו ניתן להיעשות בימי המלחמה. אכן הקשר בין רוסיה לפרס הוא תנאי הכרחי לאספקה והגנה צבאית, ומשום כך יש ערך מיוחד לחיבור אל אסיה התיכונה וארץ עבר-הים-הכספי, ומה טוב היה לו נסולה במשך החורף מסילה בת 350 קילומטר (בקו-ישר) בין בנדר-שח לקזיל ארנט, אשר תשמש להמצאת אספקה לרוסיה גם במקרה נסיגה, מצפון-קוקו או מקויבישב, וכן כקו-אספקה מובטח לצבא הבריטי במקרה שהגרמנים יופיעו בעבר-הים הכספי. בינתיים הודיעה העתונות על בנין מזורז בקו קזוין-טבריו, על צבירת-מים, הנחת טלפונים וכו', וגם על העבודות הדחופות לחיבור תחנת-הסיום שבז'הידן למסילה הטרגנס-כספית. חיבור זה בכביש, מין דרך בורמה טרגנס-אירנית, בא כחחליף למסילה האמורה (בין בנדר-שח לקזיל-ארנט), והוא יהיה בטוח יותר מפגיעת אויב אף ממסילת הברזל המפורסמת בנדר-שחפור - בנדר-שח, כי קו זה יעבור הרבה יותר מזרחה לאורך גבול-המערב של אפגניסטן.

*

לניתוח תנאי זירת-המלחמה של אסיה התיכונה, בזמן (כלומר מבחינת החלוקה האתנית, טבעם של העמים ודרך התנהגותם) תוקדש סקירה מיוחדת.

1. התעלוקה, בכל ספרה שהיא, אינה נמנעת אלא מתוך ותור על תפקידים רבים ועל ידי רכזו הנמשש באחד.